

УДК 373.211.24

DOI:10.30837/nc.2023.1-2.93

Деякі аспекти вікових особливостей сенсорно-пізнавального розвитку дитини під час підготовки майбутніх вихователів

Світлана Бакай

Базовий компонент дошкільної освіти спонукає оновлювати підходи до формування базових компетентностей дитини дошкільного віку. Освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» орієнтує педагогів закладу дошкільної освіти (ЗДО) формувати у дітей сенсорно-пізнавальну, логіко-математичну й дослідницьку компетентності, які слід розглядати як одну цілісну інтегровану компетентність.

Саме при підготовці майбутніх вихователів неодноразово наголошується, що ця освітня лінія передбачає «формування доступних дитині дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості, відношення предметів і об'єктів навколишнього світу», об'єднує дитячий сенсорний досвід, логіко-математичні й дослідницькі знання, практичні вміння та навички [1].

Слід зазначити, що ключовий напрям сенсорного виховання повинен полягати в оволодінні дитиною сенсорною культу-

рою. Як зазначають науковці, сенсорний розвиток дитини — це розвиток сприймань та відчуттів, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: форму, колір, розмір, положення у просторі тощо.

Слід наголосити, що значення сенсорного розвитку для дитини дошкільного віку ставить новітні завдання перед дошкільною освітою та вимагає застосування найбільш дієвих засобів та методів з даної галузі у ЗДО. Для кожного віку визначені завдання сенсорного виховання, які відповідають ступеню розвитку сприйняття і рівночасно допомагають переходу до вищих рівнів. Звісно, ранній вік дитини — чутливий, надзвичайно важливий і відповідальний, бо у перші три роки життя закладаються найбільш важливі та ґрунтовні людські здібності — пізнавальна активність, допитливість, впевненість в собі і довіра до інших людей, цілеспрямованість і наполегливість, уява та творчість.

Як зазначають фахівці з даної проблематики, науковці А. Богуш, О. Брежнева, Н. Гавриш, Т. Дуткевич, М. Машовець, Т. Поніманська, М. Фіцула, Н. Чабан та інші, сенсорно-пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку — це сформованість доступних для дошкільника уявлень та еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів довкілля. Показником сформованості цих уявлень є здатність малечі застосовувати отримані знання в практичній діяльності, оволодіння засобами пізнання дійсності, розвиток наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення. Зазначимо також, що сенсорне виховання — це система педагогічних впливів і має дуже важливе значення для всебічного розвитку дитини.

Слід наголосити, що здобувачам вищої освіти наголошується про внесок відомих педагогів з цієї проблеми. Так, видатні педагоги Ф. Фребель, М. Монтесорі, О. Декролі, К. Ушинський, С. Русова вбачали сенсорний розвиток як один з основних сторін дошкільного виховання. Цікаво, що сучасна система сенсорного виховання створена на основі наукових даних про психологічний і фізіологічний розвиток дитини. Так, у дошкільному віці дуже інтенсивно розвиваються всі органи чуття, і ознайомлення з якостями предметів є вирішальним у розумовому розвитку і цей період називають «золотою порою» сенсорного виховання [7].

Відзначимо, що видатний чеський педагог, автор книги «Велика дидактика» Я. Коменський досліджував розумове виховання як важливий засіб формування особистості дитини. Необхідною умовою розумового розвитку, на його погляд, є розвиток чуттєвих основ мислення: пізнання починається з відчуття, відчуття передає пам'яті образи дійсності, яка зберігає їх протягом усього життя, а починати навчання він радив не зі словесного пояснення про речі, а з реального спостереження за ними. Саме у процесі розумового виховання важливу роль відіграють відчуття й уявлення,

думки і слова, мова і дії. Не можна не з акцентувати увагу, що Ж.-Ж. Руссо наголошував про сенсорне виховання, що дитина має навчитися «дивитися, слухати та сприймати» [6].

Використовувати різноманітні ігри для розвитку органів чуття дітей, ознайомлення їх із природою, життям людей, підготовки до школи вбачав педагог Ф. Фребель. Він підпорядковував дидактичний матеріал, призначений для формування сприймань про форму, величину, просторові відношення, числа, систему занять та ігор, що спрямовано на сенсорний розвиток. На його думку, дитина, наділена інстинктом пізнавальним та дослідницьким та розвиватися повинна через споглядання предметів навколишнього світу [8].

Важливість сенсорного розвитку та поняття «сенсорна культура дитини» як важливу складову частину і основу формування особистості розглядала педагог М. Монтесорі. Вона наголошувала, що без розвинутих органів чуття не може бути інтелекту і вихованої людини. Чуттєве сприймання є основою розумового і морального життя. Її метод не просто вказує дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а дає можливість самостійно набувати знання і відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення з боку дорослих [6].

До речі, Л. Венгер розділив процес сенсорного виховання у дошкільному віці на підготовчий етап (перші три роки життя) та безперервне засвоєння дитиною сенсорної культури. А науковці О. Запорожець та О. Усова засвідчували те, що вирішальним у формуванні сенсорних здібностей дітей є навчання їх узагальненим способам обстеження предметів, перенесення засвоєних засобів дій в нові умови, на нові предмети і це дає перспективу дошкільнятам самостійно розбиратися в багатоманітних властивостях новітніх предметів.

Підкреслимо, що більшість дослідників вважає недоцільним відокремлення до трьох років продуктивної діяльності дітей, дидактичних ігор і вправ із сен-

сорного виховання. Згодом ефективна діяльність ускладнюється, навчання її набирає плановності й систематичності. Сенсорне виховання у цей період відокремлюється і реалізовується під час організованих дидактичних ігор і вправ. Сенсорно-пізнавальний розвиток здійснюється у процесі предметної діяльності дітей та їхнього спілкування з дорослим та вдосконалюється зорове, слухове і тактильне сприймання.

Тже, дитина раннього віку, до півтора року розрізняє контрастні форми кулі і куба та величину предметів, від дуже великого до дуже маленького, геометричні форми, наприклад круг, трикутник. Малеча орієнтується передусім на форму предмета, потім на величину і згодом на колір. У другому півріччі максимальних успіхів дітлахи досягають у сприйманні предметів довкілля. Еталонами для них служать уявлення про ознаки предметів, що закріпилися в пам'яті, наприклад про форму — «як м'ячик»; про колір — «як квіточки».

Дитина від двох років відрізняє чотири основні барви: червоний, синій, зелений, жовтий та спроможна розкласти іграшки різного кольору у відповідно пофарбовані коробки, вишукувати за кольором предмет серед двох-трьох інших, підбирати до коробок різної форми (круглі, квадратні) відповідні до форми закривки. Оперуючи предметами, дитина опановує зовнішніми орієнтувальними діями: виокремлює різні якості, обстежує їх зором, дотиком, губами, розглядає при різному освітленні, під різним кутом зору [8].

Безумовно, у цьому віці з'являються перші прояви самостійності, коли дитина може вже самотужки вживати їжу, знімати шкарпетки, розв'язувати взуття тощо. На цьому етапі розвиваються як психічні процеси, так і рухова й емоційна пам'ять. Процеси пам'яті мають мимовільний характер і малеча запам'ятовує більш виразне, емоційне, яскраве, при цьому легше запам'ятовує образний матеріал, ніж словесний. У предметних діях зароджується наочно-дієве мислення, коли

дитина бачить предмети, з якими діє, грає, розбирає й складає іграшку [6, 8].

Зауважимо, що у цьому віці дуже виражена зацікавленість до яскравого, рухомого, звучного. Те, що дитина бачить у довколишньому оточенні, привертає її увагу, а діяльність визначається тим, що потрапляє в поле зору. Якщо дитина побачила м'яч, то грає з ним, коли побачила ляльку, то залишає м'яч і захоплюється лялькою. Звісно, це свідчить про те, що увага дитини поки нестійка і вона легко відволікається. З часом, поступово, змінюється і характер дитячих ігор: дитина починає відображувати дії дорослих, імітує дії інших дітей під час ігор та прогулянки.

Як наголошують у своїх працях фахівці, головна мета навчити дитину:

- сприймати і виділяти форму, величину, колір предметів через зорове, дотикове й рухове обстеження;
- утворювати сприймання про різні ознаки предметів, зіставляючи їх між собою;
- стимулювати до виконання завдань разом з дорослим; практикувати подібності й відмінності між предметами;
- знайомити з геометричними фігурами: круг, квадрат, трикутник, куля;
- вчити розпізнавати знайомі геометричні форми у предметів довкілля;
- ознайомлювати з розмірами предметів, від великого до маленького та їх властивостями (товстий-тонкий, високий-низький, довгий-короткий);
- ознайомлювати з кольорами (червоний, синій, жовтий, зелений), формувати вміння впізнавати знайомі кольори в довкіллі, знаходити пари предметів однакових кольорів, групувати предмети за кольором;
- закладати вміння відрізнити предмети за допомогою тактильних відчуттів (холодний-теплий, твердий-м'який); розвивати нюхові (здатність відчувати запахи) та смакові відчуття (солодкий, кислий, гіркий);
- удосконалювати слухові відчуття, вчити розрізняти тихе і голосне мовлення,

музику, співи птахів, звуки тварин тощо [1, 7, 8].

Науковці та практики з даної проблеми наголошують на важливому аспекті з розвитку предметної діяльності дитини, який:

- заохочує до самостійних дій з предметами, що потребують точних і координованих рухів (пересипання, переливання, перекладання дрібних предметів);

- залучає до обстеження знайомих предметів очима та руками.

Також вкрай актуально та важливо:

- повторювати дії дорослих з різноманітними предметами, виконувати найпростіші дії за вказівкою дорослого;

- самотужки використовувати предмети за призначенням (ложку під час прийому їжі, лопатку під час ігор з піском тощо);

- надівати кільця на стержень пірамідки, прокочувати кульку, зводити вежу, доріжку, парканчик; відкривати й закривати баночки або коробки (контрастні за формою, розміром і кольором), звільня збільшуючи їх кількість (один, два, три предмети різного розміру й кольору);

- грати з кубиками, цеглинками: будувати їх один на одного (вертикально, горизонтально), в різному просторовому відношенні;

- переносити засвоєні дії з предметами на інші, не знайомі предмети;

- стимулювати до самостійного одягання і роздягання, прибирання іграшок; адаптувати звертатися за допомогою дорослих у процесі самостійної предметної діяльності;

- заохотити до дій з предметами поруч з іншими дітьми, не шкодячи один одному [6].

Хочу наголосити, що пізнавальна діяльність у найближчому природному і предметному довіллі повинна:

- стимулювати пізнавальну активність, спостережливість у процесі ознайомлення з природним і предметним довіллям;

- формувати уявлення про об'єкти (тварини і рослини найближчого оточен-

ня, сонце, хмари) та явища природи (дощ, вітер);

- ознайомлювати із характерними зовнішніми особливостями тварин (мають голову, тулуб, лапи, крила) і рослин (мають листя, квіти); вчити розрізняти пори року за відмінними ознаками (взимку падає сніг, влітку сяє сонце, восени — йде дощ);

- спонукати помічати красу природного довілля;

- заохочувати до спостережень за об'єктами та явищами природи у куточку природи (акваріум, кімнатні рослини), під час прогулянок (сонце, стан неба, дерева, квіти);

- вчити помічати зміни, пов'язані з порами року (навесні — всі дерева цвітуть, восени — листя дерев стає жовтим, червоним);

- залучати до ігор з піском, водою, снігом із використанням формочок, лопаток;

- ознайомлювати із властивостями піску (сухий — сиплеться, вологий — тримає форму), води (прозора, ллється), снігу (холодний, у теплі тане);

- вчити дотримуватись елементарних правил поведінки у природі (не ображати тварин, не рвати квітів);

- ознайомлювати з працею дорослих (вихователь, помічник вихователя, двірник), знаряддям їхньої праці (мітла, віник, лопата, посуд, відро);

- заохочувати до спостережень за транспортом, будівлями, ігровими майданчиками; формувати найпростіші уявлення про їх призначення, наприклад: автобус перевозить людей, в оселях мешкають люди, діти грають на майданчику тощо [8].

Таким чином, сенсорний розвиток дитини дошкільного віку — це розвиток її відчуттів і сприймань, які розвиваються досить інтенсивно, під впливом виховання, у ході засвоєння дитиною знань. Своєчасний повноцінний розвиток у період раннього дитинства має важливе значення для всього подальшого життя дитини, бо саме формування й виховання повноцінної всебічно розвиненої особистості є майбутнім для нації сучасного суспільства.

Література

1. *Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу від 22.01.2021*: URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876>
2. *Богущ А.М.* Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі : практикум. Київ. URL <https://www.twirpx.com/file/2791808/> (дата звернення 12.11.2020 р.).
3. *Коваленко О.В.* Підготовка майбутніх вихователів до сенсорно-пізнавального розвитку дошкільників за Базовим компонентом дошкільної освіти. Стандарти дошкільної освіти. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3888/1/KovalenkoOVSDOPI.pdf> (дата звернення: 20.07.2020).
4. *Кошель В.М.* Сенсорне виховання дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Чернігів : ФОП Баликіна О.В., 2019. 160 с.
5. *Машовець М., Брежнева О.* Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі : акценти для педагогів-практиків // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2021. № 9.
6. *Поніманська Т.* Дошкільна педагогіка: підручник. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.
7. *Фіцула М.М.* Дошкільна педагогіка. Тернопіль, 2018.
8. *Чабан Н.В.* Особливості сенсорно-пізнавального розвитку дітей раннього віку : метод. посібник / Хмельницький заклад дошкільної освіти № 48 «Червона квіточка» Хмельницької міської ради Хмельницької області, 2021. 108 с.

29.01.2023

Відомості про автора:

Бакай Світлана Юріївна — кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: s.bakay70@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0238-0791>.